

AZ 1397. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS HELYE AZ ORSZÁGGYŰLÉSEK TÖRTÉNETÉBEN

A rendi gyűlések kutatásának történetében a belga Lousse és az olasz Marongiu fellépése határozott fordulatot hozott. Kiderült, mennyire nem általánosítható az a Cadier és von Below tollából eredt közkeletű meghatározás, amely szerint a rendi gyűlés legfontosabb ismertető jegye a három rend, a papság, a nemesség és a polgárság részvétele, fő feladata pedig az adó megszavazása.³⁵⁵

E definíciót ki kell egészíteni Lousse és Marongiu megállapításaival.

Lousse azt hangsúlyozza, hogy „politikailag kiváltságolt rend, vagy rendek képviselőiből álló politikai gyűlésekről van szó, amelyek a rendeknek és az ország egészének a nevében járnak el, egyrészt avégett, hogy a rendek, testületek és egyének kiváltságainak a betartásán (tehát mintegy az ország alapvető jogainak a megvédésén) örködjenek, másrészt azért, hogy megadják a fejedelemnek, ami az általa elismert jogok és engedélyezett kiváltságok fejében megilleti.”³⁵⁶ Lousse különösen a középkori társadalom testületi szervezettsége és gyűlései, valamint a szervezet döntéshozó és képviselői funkciója közti megfelelést emeli ki. Ez a meghatározás minden olyan feltételezést kizár, amely szerint a gyűléseken szükséges volt volna a rendek valamely eleve meghatározott számának, vagy akár valamely meghatározott rendnek a jelenléte. A definíció fontos eleme a megfelelő területek egész lakosságának, kollektívájának a képviselése.

A Lousse nyomán új szintézist adó Marongiu rendiség előtti gyűléseket (preparlamenteket) és rendi gyűléseket (parlamenteket) különböztet meg. Az igazi rendi gyűlés szerinte a király és a résztvevők közös műve volt és két lényeges ismertetőjegy jellemezte: a megjelentek a szó római jogi-kanonjogi értelmében testületet, universitást alkottak és az uralkodótól engedélyezett, érdemi részük volt a döntéshozatalban. Ha a két kritérium közül bármelyik hiányzott, még a rendkívüli jelentőségű, ünnepélyes gyűlések, királyválasztások is a preparlamentekhez sorolandók.³⁵⁷

Marongiu mindenekelőtt hispániai tanulságok alapján minősítette a megjelentek jogi személyiséggel rendelkező testület-mivoltát és döntéshozatali jogát a rendi gyűlés ismertető jegyének. Ugyancsak ottani megfigyelések vezették arra a következtetésre, hogy a rendi parlamentek megjelenése önmagában még nem szorította ki a korábbi gyűléstípusokat, az adott helyzet követelményei szerint a különféle összejöveteleket jó darabig párhuzamosan, vagy váltakozva is tarthatták.

³⁵⁵ *L. Cadier*: Les États de Béarn depuis leurs origines jusqu'au commencement du XVIe siècle. Paris, 1888. I. s köv. o.; *G. von Below*: Landständische Verfassung von Jülich und Berg. 1400-1600. Düsseldorf, 1885. Bd. I. 4. o.

³⁵⁶ *E. Lousse*: Parlamentarisme ou corporatisme? Les origines des assemblées d'États. Revue historique de droit français et étranger 14/1935. 699. s köv. o.

³⁵⁷ *A. Marongiu*: Il parlamento in Italia nel Medio Evo e nell'età moderna. Milano, 1962. 65., 88., 115-116. o.

A franciaországi gyűléstípusok egymásutánjáról Marongiuéhoz hasonló megállapítást tett Lot és Fawtier könyve. Eszerint „az 1484. évi *États généraux* volt a francia királyság első igazi *États généraux*-ja; ez a gyűlés volt először igazán országos jellegű, mivel tartományi küldöttek is részt vettek rajta, noha a tartományok általában nem szoktak képviselőket delegálni.”³⁵⁸

Soule monográfiája még annak kimondásáig is eljut, hogy az Ancien Régime rendi gyűlései közt nem talált két egyformát, működésük, tartalmuk, összetételük, tagjaik rekrutálásának módja szüntelenül változott.³⁵⁹

A magyarországi gyűlések történetében Zsigmond uralmának kezdetéig különlegesen fontos hely illeti meg az 1298. évi hatalmas, törvényalkotó országgyűlést, mely Lousse és Marongiu meghatározásának ismeretében a szó teljes értelmében rendi országgyűlés volt, és a honi fejlődésben vagy száz évvel megelőzte korát. Ez a rendi gyűlés, a Lousse és Marongiu által kidolgozott kritériumoknak is megfelelően, testületi személyiségként, universitasként lépett fel és törvénye úgy keletkezett, hogy a főpapság és a nemesség a király és a bárók előzetes felhatalmazásából gyűlt össze, „statutumokat” szövegezett, s azok a király, a főpapok és a bárók pecséteivel megerősítve váltak törvénné.³⁶⁰

Ugyanezen ismérveket a XIV. századi magyarországi fejlődésre alkalmazva, igazoltnak ítélnénk Marongiu már ismertetett megállapításának érvényét, azaz hogy a rendi parlament megjelenése önmagában nem szorította ki a többi gyűléstípust, ellenkezőleg, évszázadokon át tarthattak még különféle jellegű gyűléseket, akár egymással párhuzamosan.

A törvényhozás korabeli felfogása szerint valamely jogszabály törvény-jellegének nem volt feltétele, hogy országgyűlésen alkottassék.

Ezért az 1351. évi országgyűlésnek Nagy Lajos 1351. évi törvénye³⁶¹ ellenére sem tulajdoníthatunk szoros értelemben törvényhozói szerepet. A törvény előadása szerint „az ország báróinak, előkelőinek és nemeseinek testülete és egyszersmind universitasa [...] egy lélekkel és egybehangzóan, alázatos kérelmezéssel (baronum necnon procerum et nobilium regni nostri cetus et universitatis ydemptitas [...] supplicantes unanimiter et conformiter [...] humiliter)” kérte Lajostól az 1222. évi Aranybulla megerősítését és megújítását, s azt a király, anyja, Erzsébet királyné „helyeslő akaratából (de beneplacita voluntate)”, valamint báróinak tanácsából („de consilio eorundem baronum nostrorum”) teljesítette is. A megújított Aranybullához az uralkodó további szabadságokat is csatolt (libertates superaddendo), szintén anyja akaratából és bárói tanácsából („de voluntate eiusdem genitricis nostre et de consilio eorundem baronum nostrorum”). Mindebből kitűnik azonban, hogy a szóban forgó *universitas* szerepe nem terjedt túl az „alázatos kérelmezés” szintjén, s nem hogy statutumot nem alkotott, de még csak tanácsadásra sem nyílt módja. Ezért tehát ez az országgyűlés a rendi parlament Marongiu által meghatározott egyik lényeges kritériumát nélkülözte.

³⁵⁸ F. Lot – R. Fawtier: Histoire des institutions françaises au Moyen Age. Paris, II. 1958. 173. o.

³⁵⁹ C. Soule: Les États Généraux de France. Etudes présentées ... XXXV. Heule, 1968. 21-25. o.

³⁶⁰ Gerics József: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Budapest, 1987. 283-321. o.

³⁶¹ Kiadása: F. Döry – G. Bónis – V. Bácskai: Decreta regni Hungariae 1301-1457. Budapest, 1976. (a továbbiakban: DRH)127-140. o.

Hasonló következtetésre jutunk Mária királynő 1384. június 22-i és 1385. november 14-i törvényéről is.³⁶²

Az 1384. évi törvény – megismételve a benne átirított és megerősített 1351. évi törvény kifejezését – előadja, hogy az ország báróinak, előkelőinek és nemeseinek *coetusa* és *universitasuk identitasa* követként (nuntii) Mária királynőhöz és édesanyjához, Erzsébethez küldte a (Pozsega megyei) Podversiai Pál litteratust és a (Somogy megyei) Osztopáni Domonkos fia Dénest „alázatos és hódoló kérelmekkel esedezve (supplicantes [...] precibus humillimis et devotis)” az Aranybullának és Lajos törvényeinek a megerősítéséért.

Mária, „kedvezően meghallgatva [...] az ország említett báróinak, előkelőinek és nemeseinek mondott nuntiusaik által nekünk előadott előbbi kérelmeit (supplicationibus [...] per nuntios [...] nobis porrectis)”, a kérést teljesítette. A szöveg – érdekes módon – még a bárók consiliumáról sem tesz említést.

Az 1385. évi törvényben Mária királynő előadja: „miután a főpapokkal, bárókkal és országunk előkelőivel (regni nostri proceribus) előzetesen józan és érett tanácskozást tartottunk (deliberatione prehabita) országunk közös java és haszna végett – különösképpen, hogy helyrehozzuk ami eltorzult, s megvitassuk és kiigazítsuk országunk minden egyes dolgát, bármi is legyen az, s általánosságban lecsillapítsuk és megszüntessük a gonoszított minden fajtáját, amelyek [...] atyánk halála után [...] a bármilyen rangú nemesek és regnicoláink közt minden oldalúan, bárhogy, bármikor és akármilyen módon keletkeztek és kölcsönösen elharapóztak – [...] közgyűlést (congregationem generalem) tartottunk Budán, november 8-án, úgy tudniillik, hogy országunk minden egyes megyéjéből 4-4 rangosabb (potiores) nemesnek kellett a mondott időpontban és helyen összejönnie. Amikor azután a mondott határidő elérkezett, a nemesek pedig egyetemlegesen felségünk decretuma szerint [...] összegyűltek, *coetusuk* és *universitasuk* biztos és hitelre méltó követek útján (per certos et fidedignos ambasiatores eorum) felségünknek előadta elpanaszolva (patefecerunt querulose), miként nincsenek ők egészen és teljességgel mindazokban a szabadságokban, mentességekben, és szabadságok kiváltságaiban, amelye[ke]t nekik Magyarország szent és más boldog emlékeztető királyai [...] engedélyeztek [...] és atyánk, meg mi magunk is [...] bizonyíthatóan [...] megerősítettünk [...], kérelmezvén (supplicantes) ezek a követek alázatosan a maguk és Magyarországunk minden mondott hű nemesének személyében, hogy őket mindeme szabadságok kiváltságaiban [...] minden újítás nélkül méltóztassunk változtatás nélkül megőrizni [...]” Mária királynő ezt meg is ígérte nekik, s erről rányomott pecsétetes oklevelet állíttatott ki, ám a bárók *consiliumának* akármilyen említése nélkül.

1386. augusztus 27-én szükséghelyzetben, uralkodó nélkül jöttek össze a rendek Székesfehérvárott. Ezt a gyülekezetet résztvevői ekként jellemezték: „[...] Mi, az ország valamennyi főpapja, bárója, előkelője (proceres) és nemese, gondosan figyelve a béke áldásaira és meggondolva a viszálykodások veszedelmeit, amelyek – ó, jaj – az országban történtek és felmerültek, figyelmünket az egyetértés ösvényére irányítva, hogy a béke nyugalomban jobban és üdvösebben lehessen megvalósítani a béke művét,

³⁶² Kiadásai: DRH 143-145. és 146-148. o.

Szent István ünnepének nyolcadán, miután Magyarország minden megyéjében megtörtént az általános kikiáltás, mindnyájan összegyűlvén Székesfehérvárott, ahol az országnak a szent királyok és utódaik által engedélyezett és kiváltságlevélbe foglalt szabadsága szerint szokásuk a regnicoláknak a súlyos ügyek megtárgyalásakor és rendezésekor összejönni, miután a szent királynak az oltárra helyezett fejét a legnagyobb tisztelettel kézzel érintve esküt tettünk, hogy bárki ellenében megfogadjuk az állam üdvét és az ország, meg a szent korona közös javát (comodum rei publice et utilitatem regni ac sacre corone communem) és ha ellene akár a királyi felség akarna is cselekedni, neki ellentmondunk és hatékonyan megakadályozzuk benne; minden módon ellenállva szembe fogunk szállni a külső erőszakkal az országnak, tartományainak és végvidékeinek védelmében, valamint bárki hatalmassal szemben is fel fogunk kelni minden erőnkkel, aki a belföldiekre támad, hatalmaskodást művel és aki megtöri a mostani békerendelkezést (presentis pacis ordinationem); az ország régi állapotba való visszahelyezése és jó helyzete érdekében egyesülést és a béke visszaállítását (unionem et pacis reformationem) műveltük, végeztük és hirdettük ki, hogy örökre és sértetlenül tartson, amint világosan benne van az alábbi fejezetekben és cikkekben.

I. Ha valamiféle felforgatás (novitates) vagy súlyos lázongások (motiones defficles) ütnék fel fejüket történetesen az országban, akkor a királyi felség helyrehozásuk végett az ország főpapjai és bárói mellé tárgyalás és tanácskozás céljából vegyen és fogadjon magához az ország rangosabb nemesei közül (ad tractandum et consiliandum de potioribus nobilibus regni adiungat et assummat) [...]

III. A tanácsosnak kirendelt főpapok és bárók (prelati et barones pro consiliariis deputati) esküt fognak tenni, hogy tanácskozásokon és tanácsadásban nem csak a királyi felségnek, maguknak, vagy az övéiknek a saját hasznát fogják keresni, hanem az országnak és a királyi szent koronának a közös javát (communem utilitatem regni et sacre corone regie) [is], a királyi felség ezzel szemben őszintén megígéri, hogy csorbítatlanul követi és megtartja ezeket a tanácsokat, s ha e tanácsosok közül (ex huiusmodi consiliariis) némelyek a királyi felségnek hamis és a köz javával (communi bono) ellentétes tanácsot adnának, akkor kitudódván erről az igazság, ezek, mint hamis tanácsadók (tamquam falsi) a tanácsosok közül csúfosan vettessenek ki, soha többé nem bocsáttatván oda tanácsadásra.³⁶³

Ha a rendi parlamentet az uralkodó és a rendek közös művének tekintjük, ez az 1386. augusztusi összejövettel a fogságban lévő Mária távollétében ilyen értelemben országgyűlésnek nem mondható.

Az uralkodójukat kényszerűen nélkülöző rendek a béke helyreállítására, az egymás iránti kölcsönös elkötelezésnek a kontinentális hagyományból ismert mintája szerint, esküdt uniót alkottak. A fehérvári gyűlések szent királyoktól engedélyezett megtartási szabadságára való hivatkozás annak igazolására irányult, hogy az esküjükkel létesített testület, unió, legális státusszal rendelkezett, vagyis rendet alkottak.

A korona jogainak a királlyal szemben netán szükségés védelme szemmel láthatóan az Aranybulla ellenállási záradékának konkretizálása. A korona jogainak a király ellenében való alattvalói védelme azzal az Angliában 1308-ban, a bárók által kifejtett

³⁶³ Kiadása: DRH 150-153. o.

felfogással mutat közvetlen rokonságot, hogy hűségesküjük nem annyira II. Edward király személyének, hanem inkább a koronának szólt. Ebből következtek arra a jogokra és kötelességükre, hogy ha a király nem viselkedik „a korona üdvének (erga statum coronae)” megfelelően, akkor útmutatást adjanak neki és „a korona üdvét előmozdítsák (statum coronae emendare)”. Ha pedig a király nem hagyja fel tévelygésével, „ami a koronának kárára és a népnek ártalmára van (Quod coronae damnosum et populo nocivum est)”, akkor erőszakkal kell őt rábírnuk.³⁶⁴

Nevezetes követelés 1386-ban, hogy Mária királynő válságos helyzetben a „rangosabb magyar nemesek közül” maga egészítse ki tanácsát, ám a 3. cikkelyben már *tanácsosnak deputált főpapokról és bárókról van szó*. Ez akként hozható összhangba a behívandó tanácsosok „rangosabb nemes” mivoltára vonatkozó előírással, ha a főpapokat és bárókat – méltóságuk mellett vagy ellenére – *nemesekként* kezelik.

Az eddig felsoroltakkal szemben szabályos rendi parlamentnek tarthatjuk az 1397. szeptember 29-re Temesvárra összehívott országgyűlést.

A Zsigmond király nevében kiadott törvény erről így számol be: „[...] országunk jó és háborítatlan állapotáról akarván megfontolást tenni, mindezek okából is, meg országunk és királyi szent koronánk más dolgainak és súlyos ügyeinek érdekében elrendeltük oklevelünkkel, hogy az összes főpap és kimagasló méltósággal ékes egyházi férfiú, és báróink, továbbá országunk minden megyéjéből 4-4 kipróbált nemes, aki többi társától teljes felhatalmazással rendelkezik (de quibusvis comitatibus regni nostri singulos quatuor probos nobiles viros plena potestate ceterorum consociorum ipsorum fungentes) [...] az említettekről közgyűlés és tanácskozás tartására ide Temesvárra gyülekezzenek össze, végül [...] amikor ők hívásunkra azonos módon összejöttek, országunk fent említett bárói és nemesei az összes előbb mondottakról előbb szorgos tárgyalást, bölcs tanácsot és érett megfontolást tartottak egymás között, úgy gondolták, hogy úgy kell dönteni és határozni (taliter inter se duxerunt disponendum et ordinandum) [...]”³⁶⁵

³⁶⁴ F. Hartung: Die Krone als Symbol der monarchischen Herrschaft im ausgehenden Mittelalter. In: Corona regni. Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter. (Herausgegeben von Manfred Hellmann) Weimar, 1961. 15. o.

³⁶⁵ Kiadása: DRH 160-174. o.

A törvényszöveg szerint a király az általa összehívott országgyűlés résztvevőinek határozatait és döntéseit adta ki oklevélben. A tárgyalt XIV. századi gyűlések mindegyikétől megkülönbözteti ezt az összejövételt, hogy a király nem a résztvevők kéréseit, folyamadásait, supplicatióit, hanem *döntéseiket* foglalta törvénybe, s a római-kánoni jog terminológiáját alkalmazva, elsőnek azt adja tudtul expressis verbis, hogy a megyei 4-4 nemes megyebeli társainak teljes felhatalmazásával vett részt a döntések meghozatalában.

Eljárásával ez az 1397. évi gyűlés a XIV. század egyetlen magyarországi rendi parlamentje volt, 99 év távolából követve a honi rendi gyűlések legelsejét.

Az 1397. év példáját Zsigmond majdnem 40 év múltán, 1435-ben ismételte csak meg.